

VECİH

mamakla nitelendirilmiştir (er-Rahmân 55/27). Bu nitelikleriyle Allah'ın vechi insanların vechine benzemez. Şayet Allah'a vechinin nisbet edilmesi insan bulunduğu için teşbihi gerektirseydi insanlarla hayvanların birbirine benzemesi icap ederdi. Veche "zât" mânâsı vermek naslar açısından mümkündür, çünkü dil kurallarına göre "vechü rabbik" terkiibi, muzaf ile muzafun ileyhin iki ayrı şey olması sebebiyle vechin "zât" anlamına gelmediğini kanıtlar. Rahmân sûresindeki âyette (55/27) celâl ve ikram sahibi olma niteliği veche ait bulunduğundan bunu ifade eden "zû" kelimesi merfû kılınmıştır. Eğer vechi zât mânâsına gelseydi bu kelimenin "zî" şeklinde mecrur olması gerekirdi. Hz. Peygamber'in Allah'tan vechine bakma lezzetini talep etmesi de bu sıfatın zât anlamına gelmediğini ve insanların yüzüne benzemeyen bir nitelik taşıdığını gösterir. Allah'ın vechine bakmayı konu edinen nasları tasdik etmek Resûl-i Ekrem'e iman etmenin bir gereğidir. Keyfiyetsiz ve hacimsiz (bilâ-keyf-bilâ-tahdid) vechin haberî-zâtî bir sıfat olarak kabul edilmesi nasların kaçınılmaz bir sonucudur. Selefiyye'ye bağlı âlimlerin çoğunluğu ile Ebû Hanîfe, Ebû'l-Hasan el-Eş'arî ve İbn Fûrek gibi kelâmcılar bu görüştedir (Ebû Saîd ed-Dârimî, s. 515-520; İbn Huzeyme, I, 24-51; Eş'arî, s. 120-121; İbn Fûrek, s. 159-162; Ebû Ya'lâ el-Ferrâ, s. 51-52). **d)** Vecih sıfat değil Allah'ın zâtını ifade eden bir kavramdır. Zira sözlük anlamı "yüz" olan vechin bu muhteva ile Allah'a nisbet edilmesi mümkün değildir ve mutlaka mecazi mânâya yorumlanmalıdır. Kelimenin Allah'a nisbet edildiği âyetlerdeki kullanılışı onun üç âyette zât, diğerlerinde rıza mânâsına

geldiğini göstermektedir. Hadislerde Allah'a izâfe edilen veche "zât, sâlih amel, sevap, ilâhî rıza" gibi anlamlar vermek mümkündür. Kelâm âlimlerinin çoğunluğu bu görüştedir (Kâdî Abdülcebbar, s. 227; Neseî, I, 131; Fahreddin er-Râzî, s. 117-120). Bunlara İbn Hazm, Ebû'l-Ferec İbnü'l-Cevzî, Nevevî gibi Selef çizgisinde yer alan âlimler de katılmıştır.

Allah'ın yaratıklara benzemekten münezzehe olduğu gerçeğini dikkate alarak kelâmcıların yaptığı yorumun daha isabetli görüldüğünü söylemek gerekir. Mâtürîdî'nin de belirttiği gibi Allah hakkında sınırlı, sonlu, dolayısıyla yaratılmış olma özelliği taşıyan bütün inançlar yanlıştır (*Kitâbü't-Tevhîd*, s. 126-127). Selef âlimleri ve bazı kelâmcılar tarafından ileri sürülen dil bilimine dayalı deliller ise zayıftır; zira Allah zâtı ve sıfatları bulunan bir varlık olduğundan "Allah'ın zâtı" şeklinde bir tamlama yapmak mümkündür, "celâl ve ikram sahibi olan rabbinin zâtı" nitelemesi de böyledir. Aslında meşhur kıraat rivayetleri içinde Rahmân sûresindeki (55/27) "zû'l-celâl" terkiibi "rabbike"nin sıfatı olarak "zî'l-celâl" şeklinde de okunmuştur (Taberî, XXVII, 174; İbnü'l-Cezerî, II, 382).

BİBLİYOGRAFYA :

Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "vch" md.; *et-Ta'rifât*, "Vechü'l-hak" md.; *Müsned*, IV, 264; V, 391; Ebû Saîd ed-Dârimî, *er-Red 'ale'l-Merisi* ('Akâ'idü's-selef içinde), s. 515-520; Taberî, *Câmi'u'l-beyân* (nşr. Sıdkı Cemil el-Attâr), Beyrut 1415/1995, XXVII, 174; İbn Huzeyme, *Kitâbü't-Tevhîd* (nşr. Abdülazîz b. İbrâhim es-Sehvân), Riyad 1408/1988, I, 24-57; Eş'arî, *el-İbâne* (Fevkiyye), s. 120-125; Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd* (nşr. Bekir Topaloğlu - Muhammed Aruçi), Ankara 1423/2003, s. 126-127; Âcurrî, *eş-Şer'â* (nşr. M. Hâmid el-Fiki), Beyrut 1403/1983, s. 251; Ebû'l-

Hüseyn el-Malatî, *et-Tenbih ve'r-red* (nşr. M. Zâhid Keşverî), Beyrut 1388/1968, s.118-120; İbn Fûrek, *Müşkilü'l-hadîs* (nşr. Abdülmu'tî Emîn Kal'acî), Halep 1402/1982, s. 106-107, 159-171, 200-201; Kâdî Abdülcebbar, *Şerhu'l-Uşûli'l-hamse*, s. 227; Ebû Ya'lâ el-Ferrâ, *el-Mu'temed fi usûli'd-dîn* (nşr. Vedî Zeydân Haddâd), Beyrut 1974, s. 51-52; İbn Hazm, *el-Faşl* (Umayyâ), II, 347-348; Neseî, *Tebşiratü'l-edille* (Salamé), I, 131; İbnü'l-Cevzî, *Nüzhetü'l-a'yûn*, s. 617-618; a.mif., *Def'u şühbeti't-teşbih*, Dimaşk 1345, s. 4-69; Fahreddin er-Râzî, *Esâsü't-takdîs*, Kahire 1354/1935, s. 114-120; Beyzâvî, *Tavâli'u'l-enûâr* (nşr. Abbas Süleyman), Beyrut 1411/1991, s. 190; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 382; Seffârîni, *Levâmi'u'l-enûâr* (nşr. el-Mektebü'l-İslâmî), I, 225-228.

YUSUF ŞEVKİ YAVUZ

VECİHİ HASAN EFENDİ

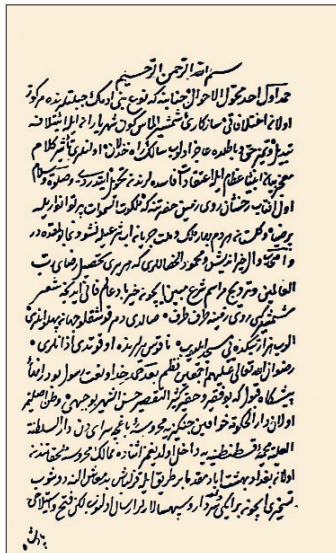
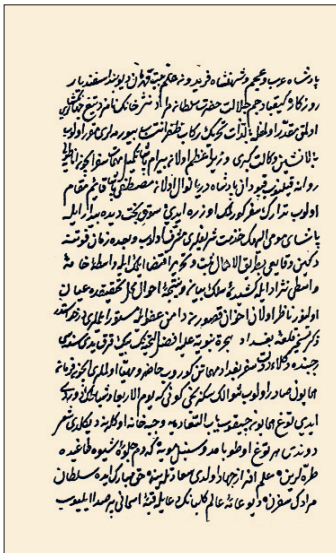
(ö. 1071/1661)

Osmanlı tarihçisi, şair.

Kırım Bahçesaray'da muhtemelen 1031 (1622) yılında dünyaya geldi. Bağdatlı İsmâil Paşa'ya göre babası Abdullah Ârif er-Rûmî'dir (*İzâhu'l-meknûn*, I, 537). İstanbul'a gelişi Bağdat'ın Safevî işgaline uğradığı devreye rastlar. Gerek tarihinden gerekse divanındaki ifadelerden iyi bir eğitim gördüğü anlaşılmaktadır. İstanbul'da Kaptanıderyâ Kemankeş Kara Mustafa Paşa'ya intisap etti, öldürülmesine kadar onun hizmetinde bulundu ve mühürdarlığını yaptı. Özellikle hâmisinin uzunca sayılabilecek sadrazamlığı döneminde önemli hadiseler şahit oldu ve bunları eserine yansıttı. Mustafa Paşa'nın katlinden sonra hâmisiz kaldı. Uzunca bir süre Dîvân-ı Hümâyen kâtipliği görevinde bulundu ve 1071 (1661) yılının sonunda veremden öldü. Edirnekapı dışındaki mezarı günümüzde kaybolmuş durumdadır. Çağdaşı Mehmed Nazmi Efendi ölümüne, "Ola makâm Vecihî'ye cennet-i firdevs" mısraıyla tarih düşürmüştür (Şeyhî, III, 714).

Eserleri. 1. *Târih*. Kaynaklarda özel bir ismi yer almadığından *Târih-i Vecihî* diye anılır. Bazı kataloglarda yanlış olarak *Târih-i Feth-i Bağdâd*, *Târih-i Kırım*, bazı tezkire ve biyografilerde ise *Târih-i Âli-i Osmân* adlarıyla da zikredilir. 1047-1071 (1637-1661) yılları olaylarının kısaca ele alındığı eser, Bağdat'ın geri alınışı hazırlıkları ile başlayıp Sultan İbrâhim (1640-1648) olayları ve IV. Mehmed döneminin ilk on üç yıllık hadiseleri hakkında orijinal bilgiler verir. Müellifin, eserini resmî bir makama ithaf endişesi bulunmaması ve genellikle gözleme dayalı olayları nakletmesi onun kaynak değerini yükseltir. Dö-

Târih-i Vecihî'nin ilk iki sayfası (Leiden Üniversitesi Ktp., nr. 894)

nemin siyasî ve askerî olayları dışında sosyal durumun da yansıtılması kıymetini daha da arttırır. Özellikle Sultan İbrâhim'in son dört yılı ile oğlu IV. Mehmed'in ilk on üç yılında ülkenin hazin durumu bu eserden bütün çıplaklığıyla takip edilebilir. Devlet yapısındaki çözümler Vecîhî tarafından eleştirilir. Saray çevresindeki idarî ve malî bozulmalarla bazı entrikaları da korkusuzca tenkit eden Vecîhî, dürüst bir devlet adamı olarak gördüğü Kemankes Mustafa Paşa'nın doğruluğuna kurban gittiğini belirtir. IV. Mehmed devrinin ilk sekiz yılında da süren bozuklukları, "Âl-i Osman Devleti düşmüş ocağa yanıyor" mısraı ile ifade ederken özellikle yeniçerinin zorbalıklarına dikkati çeker. Bir kurtarıcı gibi kabul ettiği ve Osmanlı Devleti'nin onunla âdeta yeniden hayat bulduğunu söylediği Köprülü Mehmed Paşa'yı bile Deli Hüseyin Paşa'yı sebepsiz yere öldürtmesinden dolayı eleştirmekten çekinmez. Bahsettiği son hadise, Kırım ve Lehistan ile Ukrayna Kazakları arasında meydana gelen savaşır. *Târih-i Vecîhî* çağdaşı Kâtib Çelebi, Mehmed Halife ve Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi gibi tarihçilerle halefleri Naimâ ve Râşid gibi vak'ânüvislerin verdikleri bilgileri tamamlar niteliktedir. Yaşadığı dönemin olaylarını yazdığı için genelde gözlemlerine dayanan Vecîhî'nin diğer hadiselerle ilgili olarak kullandığı kaynaklar hakkında açık bilgi yoktur. Kemankes Mustafa Paşa'nın maiyetinde bizzat katıldığı Bağdat seferini muhtemelen Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi'nin *Zafername*'sinden özetlemiştir. Divân-ı Hümâyün kalemelerinde çalışırken gördüğü bazı resmî evraklardan da yararlanması tabiidir. Vecîhî'nin, Sadrazam Sâlih Paşa'nın Sultan İbrâhim tarafından katlinin gerekçesiyle ilgili verdiği bilgi dönemin başka kaynaklarında bulunmaz. İkisi yurt dışında (Viyanada ve Leiden), yedisi İstanbul kütüphanelerinde olmak üzere günümüze on adet yazma nüshası ulaşmıştır. Ayrıca *Târih-i Vecîhî*'nin müellifin vefatından on dört yıl sonra Giacoma Tarsini tarafından İtalyanca'ya çevrilmiş, fakat yayımlanmamış bir nüshası Venedik'te San Mako Kütüphanesi'nde bulunmaktadır. Eseri XVII ve XVIII. yüzyıl tarihçilerinden Müneccimbaşı Ahmed Dede, Nişancı Abdi Paşa, Naimâ, Defterdar Sarı Mehmed Paşa, Silâhdar Mehmed Ağa ve Osmanzâde Ahmed Tâib kaynak olarak kullanmış, özellikle Naimâ esere itibar etmiştir. Tarsini'nin İtalyanca tercümesini tanıtan Nicolae Iorga bazı kısımlarını yayımlamıştır (*Analele Academiei Romane*, Bükreş 1900, II, 53-62). Ziya Ak-

kaya, Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki nüshayı (Hamidiye, nr. 917) esas alarak eser üzerine bir doktora çalışması yapmıştır (1957, AÜ Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi). Eser, Buğra Atsız tarafından Leiden nüshasına dayanılarak *Das Osmanische Reich um die mitte des 17. Jahrhunderts* adıyla özet halinde Almanca'ya çevrilmiş ve tıpkıbasımı Mehmed Halife'nin *Târih-i Gilmânî*siyle birlikte neşredilmiştir (München 1977). 2. *Divan*. Çağdaşı Güftî'nin belirttiği üzere aynı zamanda güçlü bir şair olan Vecîhî Hasan Efendi'nin şiirleri bir divanda toplanmıştır. Kendisine Nâilî-i Kadîmî üstat edinen Vecîhî'nin divanı üzerine İlhan Tolun *Vecîhî Çelebi Divanı* adıyla bir lisans tezi hazırlamış (1949, İÜ Türkiye Enstitüsü, nr. 300), Gazanfer Aslantaş *Vecîhî, Hayatı, Eserleri ve Divanı'nın Tenkitli Metni* adıyla yüksek lisans çalışması yapmıştır (Konya 1994).

BİBLİYOGRAFYA :

Güftî, *Teşrifâtü's-suarâ*, İÜ Ktp., TY, nr. 1533, vr. 51b; Naimâ, *Târih* (haz. Mehmet İpsirli), Ankara 2007, II, 922, 946; III, 956, 973, 1144, 1151; IV, 1675, 1684, 1758, 1771, 1814; Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekayât* (nşr. Abdülkadir Özcan), Ankara 1995, neşredenin girişi, s. L-LIII; Silâhdar, *Târih*, I, 173; Şeyhî, *Vekâyü'l-fuzalâ*, III, 714-716; Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin, *Mecelletü'n-nişâb*, Süleymaniye Ktp., Hâlet Efendi, nr. 628 (tıpkıbasım, Ankara 2000), vr. 434b; Hammer (Atâ Bey), IX, 5; XI, 300; *Sicill-i Osmânî*, IV, 603; *Osmanlı Müellifleri*, III, 159; Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlılar Zamanında Yetişen Kırım Müellifleri* (nşr. Mehmet Sarı), Ankara 1990, s. 32-33; *İzâhu'l-meknûn*, I, 537; *Hediyetü'l-ârifin*, I, 294; Levend, *Gazavatnâmeler*, s. 118, 169; Karatay, *Türkçe Yazmalar*, I, 258; II, 346; Babinger (Üçok), s. 229; TCYK, s. 276-277; Erhan Afyoncu, *Tanzimat Öncesi Osmanlı Tarihi Araştırma Rehberi*, İstanbul 2007, s. 66; Ziya Akkaya, "Vecihi ve Eseri", *DTCFD*, XVII/3-4 (1961), s. 533-560; Ömer Faruk Akün, "Vecihi", *İA*, XIII, 244-248; Christine Woodhead, "Wedjîhi", *EI²* (İng.), XI, 202.

ABDÜLKADİR ÖZCAN

el-VECİZ

(الوجيز)

Gazzâlî'nin

(ö. 505/1111)

Şâfiî fıkıhına dair eseri.

Nevevî'ye kadar gelen klasik dönemde Müzenî'nin *el-Muhtasar*'ı, Ebü İshak eş-Şirâzî'nin *et-Tenbih* ve *el-Mühezzeb*'i ile Gazzâlî'nin *el-Vasîf* ve *el-Veciz*'i Şâfiî mezhebinin beş temel eserini teşkil eder. Aynı dönemde kaleme alınan diğer metinlerden daha çok ilgi gören bu eserler, Şâfiî fıkıh eğitimi yapılan her yerde ve telif fa-

aliyetlerinde tartışmasız bir otoriteye sahip olmuş, dolayısıyla mezhep mensuplarının fıkıh anlayışını derinden etkilemiştir. Beş temel kaynağın ilk halkasını teşkil eden Müzenî'nin (ö. 264/878) *el-Muhtasar*'ı mezhebin temel eseri olan *el-Üm*'den süzülerek yazılmış, bu metin sonraki dönemlerde bütün telif faaliyetlerine tesir etmiştir. V. (XI.) yüzyılda Mâverdi, mezhebin Irak çizgisi (tarik) ışığında Müzenî'nin kitabına *el-Hâvî'l-kebir* adıyla bir şerh yazarken İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî *el-Muhtasar*'ı şerhettiği çalışmasına ağırlıklı biçimde Horasan çevresinin fıkıh birikimini yansıtmıştır. Onun *Nihâyetü'l-maḥlab fi dirâyeti'l-mezhebe* adını verdiği bu eseri öğrencisi Gazzâlî kademeli bir ihtisar işlemine tâbi tutarak *el-Basîf*, *el-Vasîf* ve *el-Veciz*'i meydana getirmiştir. Gazzâlî *el-Basîf*'i Bağdat'a gelmeden önceki dönemde yazmış, bu aşamada mezhep fıkıhını yetkin bir eserden öğrenme geleneği hâkim olduğu için yürütülen faaliyet mezhep birikimini ihtisar işlemiyle sınırlı kalmıştır. Bununla gözetilen amaç belli ölçüde gerçekleşikten sonra bu malzemeyi daha işlevsel duruma getirme düşüncesi gündeme gelmiştir.

Bu sırada Irak'a gelen Gazzâlî mezhebin bu bölgedeki birikimini de dikkate alma ihtiyacı duymuş ve *el-Vasîf*'i bu anlayışla telif etmiştir. Dolayısıyla *el-Vasîf*, sadece bir önceki ihtisarin yeni bir kısaltmasından ibaret değil aynı zamanda Şirâzî çizgisinin fıkıh birikimiyle zenginleştirilmiş biçimidir. *el-Basîf*'e göre nisbeten daha kısa, fakat daha zengin bir içeriğe sahip olan *el-Vasîf*'in, dönemin eğitim kurumlarında ve mezhep çevrelerinde ezberleme ve öğretim amaçlarına yeterince elverişli sayılmadığını düşünen Gazzâlî, bu defa onu olabildiğince özlü duruma getirmeye karar verip *el-Veciz*'i kaleme almıştır. *el-Vasîf*'in zengin muhtesâsından tâviz verilmeden meydana getirilen ve mantık alanındaki birikimle de desteklenen bu metin mevcut muhtasarlar içinde en itibarlı eser konumuna yükselmiştir. Horasan ve Irak çizgilerinden beslenen içeriğiyle, duru ifadeleri ve sağlam sistematiğiyle *el-Veciz*, Müzenî ile Şirâzî'nin eserlerini gölgede bırakmış, Gazzâlî sonrası dönemde mezhep çevrelerinin telif faaliyetlerinde merkezî bir yer edinmiştir. Nevevî'nin *Minhâcüt-tâlibîn*'i revaç buluncaya kadar *el-Veciz* tartışmasız otorite metin olma niteliğini sürdürmüştür. Tahkik döneminin "Şeyhân" diye anılan iki siması Abdülkerîm er-Râfiî ve Nevevî telif faaliyetlerinde *el-Veciz*'i temel referans kabul et-